

Харенко І.М.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ МІСТА ЧЕРКАСИ ТА ЗОНИ ЙОГО ВПЛИВУ

Проаналізовано головні соціально-економічні фактори розвитку великого міста та зони його впливу на прикладі міста Черкаси.

Проанализированы главные социально-экономические факторы крупного города и зоны его влияния на примере города Черкассы.

The main socio-economic factors of the big city and its area of influence are analyzed by the example of Cherkasy.

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Місто з його характерними рисами (великим нагромадженням людей, високим рівнем урбанізації, урізноманітненням структури функцій, домінування міського способу життя) виконує багато функцій, які мають вплив на розвиток навколишніх сільських територій (зоною його впливу). Зона впливу є не тільки ТВК, що формується, а й складовою частиною єдиного з єдиним великим містом ТВК. Ось чому в даний час, в період формування нових взаємовідносин між територіальними структурними елементами в системі місто-сільська місцевість зони його впливу, надзвичайно зростає потреба в розробці нових перед проектних і проектних містобудівельних документів, в яких би була викладена нова програма розвитку і розміщення продуктивних сил на найближчу і більш віддалену перспективу. Ось чому детальне вивчення та аналіз факторів розвитку даної території є одним з основних при розкритті питання взаємовідносин міських і сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені аспекти є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Проблемами вивчення соціально-економічних факторів розвитку міського розселення присвячені праці Ю.І. Пітюренка. Визначенням факторів соціально-економічного розвитку регіональних систем розселення міст та їх агломерації присвячені наукові праці В. І. Нудельмана, В.В. Загороднього, В.О. Джамана, Б.В. Павлишина, В.В. Ковтуна, А.В. Степаненка, С.І. Іщука, І.Г. Мельника, Т.В. Буличевої, А.А. Мозгового, О.В. Гладкого.

Постановка завдання. Відповідно до поставленої проблеми в роботі поставлено наступний ряд завдань: дослідити основні соціально-економічні фактори розвитку зони

суспільно-географічні дослідження

впливу великого міста; дати характеристику та перспективи їх значення для подальшого розвитку території.

Виклад основного матеріалу. Середсоціально-економічних факторів, що впливають на особливості розвитку і формування зони впливу великого міста є її економіко-географічне положення. Місто Черкаси є не тільки обласним центром, найбільшим містом області, але, мабуть, і “найцентральнішим” великим містом України з географічної точки зору. А це, в свою чергу, суттєво впливає на його зону впливу. Притягальна сила міста, як центра прикладання праці, найбільшого культурного, наукового, медичного та торгового центра області, сприяло значному перерозподілу населення між містом і селом, розвитку маятникової міграції та територіальному перерозподілу сільського населення. За останні роки чисельність сільського населення в приміських районах характеризується порівняно незначним зменшенням.

Місто Черкаси та його зони впливу лежать на перетині важливих транспортних магістралей державного та міждержавного значення, що сприяє розвитку внутріобласних та міжобласних зв'язків і, в кінцевому результаті, суттєво впливає на рівень економічного та соціального розвитку Центрально-Українського економічного району.

Зона впливу м. Черкас розвивається в тісному взаємозв'язку з містами, які в основному виступають організуючими центрами сільських адміністративних районів. Від величини міста, його промислового, транспортного, торгового та освітнього значення визначається і рівень соціально-економічного розвитку зони впливу, її екологічний стан, характер демографічних процесів та ін.

Урбанізація, як об'єктивний процес, має як позитивний так і негативний вплив на розвиток сільських місцевостей зони впливу великого міста. З одного боку, зростання кількості та розмірів міст, що супроводжується зростанням несільськогосподарських видів діяльності та концентрацією виробництва сприяє перерозподілу населення між містом і селом на користь першого, підвищенню кваліфікаційного та професійного рівня сільського населення, покращення рівня його культурно-побутового та медичного обслуговування та ін.

З іншого боку, процес урбанізації негативно відбивається на екологічному стані зони впливу. Як правило із сільськогосподарського виробництва вилучається частина територій під будівництво промислових, житлово-побутових, транспортних та інших об'єктів. З розвитком міста пов'язаний територіальний перерозподіл сільського населення, порушення його віково-статевої структури. До останнього часу населення міста Черкаси зростало швидкими темпами і лише в останні роки ріст його стабілізувався.

Швидке зростання обласного центру та концентрація значної кількості населення тут в кінцевому результаті призвів до порушення віково-статевої структури населення сільської

суспільно-географічні дослідження

місцевості зони впливу. Питома вага населення післяпрацевдатного віку становить близько третини населення. Порушення віково-статевої структури є основним чинником втрачання розвитку демографічної функції сільської місцевості приміських адміністративних районів. В середньому тут на 100 тис. працевдатного населення припадає 100,5 тис. непрацевдатного віку (до– та після працевдатного віку). Найбільшу питому вагу непрацевдатного населення мають Чорнобаївський, Чигиринський та Драбівський райони.

Такі порушення в демографічній ситуації сприятимуть у найближчій перспективі посиленню процесу старіння сільського населення, що в свою чергу, негативно відіб'ється на забезпеченості трудовими ресурсами м.Черкаси та зони впливу.

Постійно зростає площа міської території. Тільки за останні роки міська адміністративна межа розширилася за рахунок включення трьох сільських населених пунктів (Свидівок, Сокирна, Соснівка).

Велике місто та його зона впливу є складним взаємовпливовим економічним організмом.

Вплив великого міста, його окремих підприємств на сільську місцевість зони впливу викликає появу цілої системи екологічних, економічних та соціальних проблем. Прикладом цьому є Черкаське ВО “Азот”, яке є найбільшим підприємством міста і значною мірою впливає на соціальну, демографічну та екологічну ситуацію як міста так і сільської місцевості зони впливу.

Черкаське виробниче об'єднання “Азот” було створено в кінці 50-х років з метою забезпечення центральних областей України азотними мінеральними добривами. З часом підприємство виросло, перетворившись в один з найбільших в Україні хімічних комбінатів, який дає майже $\frac{1}{4}$ частину виробництва мінеральних добрив. Виникли і інші виробництва.

З ростом “Азоту” в значній мірі пов'язаний і швидкий ріст населення м.Черкаси, яке виросло з 50 тис. у 1959 р. до більш як 300 тис. жителів на сьогодні.

За цей час у місті були збудовані і інші гіганти хімічної промисловості та машинобудування.

Черкаси перетворилися на значний промисловий вузол Центральної України, який за своїм промисловим потенціалом в Київському Придніпров'ї поступається лише Києву.

З розвитком промисловості загострилася і екологічна проблема як в самому місті так і сільській місцевості зони впливу. Сільська місцевість відзначається тут високою густотою населення, значним процентом середніх та великих сіл, значними трудовими ресурсами.

Сільськогосподарське навантаження на територію досить значне: високий процент розораності, один з найбільших в Україні показник внесення мінеральних добрив на 1 га сільськогосподарських угідь, великі площі зрошення та осушення. Сільське господарство

суспільно-географічні дослідження

ведеться високоінтенсивними методами. Тут одні з найвищих в Україні врожаї зернових, кормових та овочевих культур, показники надоїв молока і приросту живої ваги в тваринництві.

Значний ріст промисловості позначився негативним впливом на оточуюче середовище в самому м.Черкаси, яке наближається до критичного, так і на сільську місцевість зони впливу. “Забруднувачем № 1” тут слід вважати ВО “Азот”. В свій час воно було збудовано без врахування швидкого росту міста і тепер знаходиться фактично в його центрі. Північно-західні вітри, які переважають в цій місцевості протягом року, перетворили в зону екологічної небезпеки південно-східні мікрорайони м.Черкаси та всю східну і південну частини зони впливу.

Крім екологічних проблем в останні роки взв’язку з економічною кризою з’явилися ще й соціальні. Значна кількість працюючих на ВО “Азот” та інших підприємствах залишилась без роботи. А це тисячі робітників не тільки міста, а й в значній мірі і зони впливу.

Екологічну ситуацію в зони впливу великого міста значно ускладнює практика нерационального розміщення в ній так званих філіалів крупних промислових підприємств. Як правило, сюди виносяться екологічно-шкідливі виробництва, без дотримання санітарно-гігієнічних норм їх розміщення і функціонування.

Посилення процесу урбанізації з одного боку, сприяє зростанню кількості населення, що потребує отримання рекреаційних послуг в сільській місцевості зони впливу. Це призводить до послаблення виконання сільською місцевістю зони впливу однієї з головних своїх функцій – рекреаційної.

Іншим вирішальним фактором, що визначає особливості розвитку сільської місцевості зони впливу великого міста є процес агропромислової інтеграції. Від його рівня розвитку, структури, форм територіальної організації та управління залежить економічний рівень розвитку зони впливу, умов життєдіяльності населення, рівень виконання виробничої, рекреаційної, природоохоронної та інших функцій.

Розвиток агропромислового комплексу зони впливу м.Черкаси має свої особливості, що визначилися її географічним положенням і високим рівнем урбанізованості. Його спеціалізація на молочному скотарстві, птахівництві, овочівництві та ягідництві (найбільш трудомістких галузях) у поєднанні з впливом міста Черкаси як центра прикладання праці та отримання найрізноманітніших видів послуг, сприяли розвитку міжрайонних міграційних процесів. За останні роки в приміські адміністративні райони спостерігався притік сільського населення. Негативно на розвиток сільських територій зони впливу впливають різке

суспільно-географічні дослідження

скорочення чисельності зайнятих на транспорті. Знизилися темпи будівництва автошляхів, зменшується кількість рухомого складу загального користування.

Висновки. В цілому можна констатувати, що в зоні впливу міста Черкаси сприятливі як природні так і соціально-економічні передумови для розвитку усіх функцій як міської так і сільської місцевості.

Але для реалізації цих передумов потрібно зробити наступне :

- визначити раціональні шляхи розвитку виробництва без шкоди для оточуючого середовища;
- дати об'єктивний і критичний аналіз історико-географічних факторів економічного розвитку міста і зони впливу;
- забезпечити рівні соціальні можливості в усіх формах і групах поселень як Черкас так і сільської місцевості зони впливу;
- розробити комплекс заходів по зниженню рівня негативного впливу існуючих промислових підприємств на довкілля;
- розробити науково-обґрунтовані напрями удосконалення галузевої структури промислового комплексу міста на перспективу;
- провести природоохоронні заходи у сільській місцевості (зниження рівня хімізації сільськогосподарського виробництва, боротьба з ерозією тощо).

Список використаних джерел:

1. Алаев Э.Б. Экономико-географическая терминология. – М., 1977. – 199с.
2. Алексеев А.И. География сельской местности. – М.: Знание, 1989. – 48с.
3. Гринюк Т.А. Загородний В.В. Географія сільської місцевості Київської області. – К.: УДПУ, 1996. – 129 с.
4. Гринюк Т.А. Демографічні проблеми сільської місцевості // Географія та економіка у школі. – 1996. №1.
5. Доценко А.І. Регіональне розселення : проблеми та перспективи – К.: Наук.думка, 1994. – 195 с.
6. Загородний В.В. Особенности сельского расселения в Киевском Приднепровье. Экономико-географические аспекты развития производства и расселения. Сборник научных трудов. – К.: КГПИ, 1985. – 148 с.
7. Загородний В.В. Сельское расселение в украинской ССР и пути его совершенствования. – К.: КГПИ, 1986. – 85 с.
8. Іщук С.І., Гладкий О.В. Київська господарська агломерація : досвід регіонального менеджменту: Монографія. – К. : ВГЛ „Обрії”, 2005. – 239 с.
9. Коваленко П.С. Развитие городов. – К, 1980 – 103 с.
10. Питюренок Е.И. Системы расселения и территориальная организация народного хозяйства. – К., 1983. – 110 с.
11. Сбалансированное экономическое, социальное и экологическое развитие территории (экономико-географические аспекты) (Горленко И.А., Руденко Л.Г., Малюк С.Н., Лебедь Н.П.) – К., 1991. – 56 с.
12. Хорев Б.С., Смилович С.Г. Расселение населения. – М., 1981. – 187 с.
13. Шепотько Л.А. Социальное развитие села на современном этапе. – К., 1982 – 153 с.